

נשארות תלויות למטה.

ואיבעית אימא: לא שניא רצועה ולא שניא קציצה, אסור לתלות בהן, וכי תלה רבי — בכיסתא בכיס של התפילין תלה.

אי הכי, מאי למימרא?

מהו דתימא: תיבעי לתפילין הנחה על מקום, כספר תורה, שאסור לשימו על יתד, קמשמע לן שחלוק דין התפילין מספר תורה.⁽³⁷⁾

ואמר רבי חנינא: אני ראיתי את רבי שבשעת התפילה הוא גיהק⁽³⁸⁾, ופיהק, ונתעטש, ורק על הקרקע, וממשמש בכנרו כד-ב כדי להרוג בו כינה שעוקצת אותו.⁽³⁹⁾

אבל אם היתה טליתו נופלת ממנו, לא היה נוטלה ומתעטף בה, כדי שלא להפסיק

אמר רב ששת: שער באשה ערוה,⁽³⁵⁾ שנאמר [שיר השירים ד א]: "שערך — כעדר העזים"⁽³⁶⁾

אמר רבי חנינא: אני ראיתי את רבי שתלה תפיליו על גבי יתד.

מיתיבי: התולה תפיליו — יתלו לו חייו. דורשי פרשיות סתומות וחמורות אמרו: [דברים כח טו] "והיו חייך תלואים לך מנגד" — זה התולה תפיליו! שנאמר בהם "למען ירבו ימיכם" [שם יא כא].

מתרצת הגמרא: לא קשיא. הא, האיסור לתלות את תפיליו הוא רק כשתולה ברצועה, ונמצא שהבית של התפילין תלוי מתחתיה, וגנאי הוא להם, ואילו הא שתלה רבי את תפיליו, היינו בקציצה — ששם את הקציצה עצמה על היתד, ורק הרצועות

ומועילה בו עצימת עינים.

36. אף שנאמרו שם פסוקים מעין זה גם לגבי שיניים ועיניים, יתכן שאינם בכלל ערוה, כי אין דרכם להיות מכוסים, וגם שער אינו ערוה אלא כשרוך לכסותו.

37. הרשב"א למד מכאן שאפילו אם ס"ת מונח בכיסו [דהיינו ארון הקדש — מ"ב מ ג] אסור לתלותו על יתד, וכל שכן כשהוא רק בנתיקו.

38. רש"י ביאר בשני אופנים: א. מוציא רוח מפיו כריח המאכל שאכל. ב. מלשון "גוף הקים" דהיינו שפשט גופו וזרועותיו. והכסף משנה [תפלה ד יא] ביאר ש"פיהק" הוא מוציא קול כזוללים.

39. כך פירש רש"י, והיינו משום שהנוטלה

כששומע קול [זמר] אשה, ודומה לערוה גלויה לפני סומא, שאסור אף שהעין אינה שולטת בה. וטעם נוסף, משום שגורם להרהור, וכתב הנשמת אדם [ד א] שטעם זה אינו אסור אלא מדרבנן.

ואם קרא כששמע קול אשה, דעת פמ"ג והגר"א שחוזר וקורא בלא ברכותיה, וכן פסק המ"ב [עה טז], וראה להלן הערה 68.

35. הרשב"א כתב ששערה מחוץ לצמתה שאינו מתכסה מותר מפני שהוא רגיל בו ולא נטרד, ומשמע שההיתר רק לבעלה, אך באשה אחרת אסור. והב"י הביא בשמו שהחילוק בין חלק שרגילה לכסותו, שהוא אסור גם באשתו, לבין חלק שאין רגילות לכסותו. וראה משנה ברורה וביאור הלכה שהרחיב בבירור גדרי מנהגי הכיסוי. ובנשמת אדם [ד א] כתב ששער אסור רק משום הרהור, ולפיכך אינו אלא מדרבנן,

בתפילתו.

וכשהוא היה מפקח — היה מניח ידו על סנטרו (40) כדי שלא יהיה ניכר פיהוקו (41).

מיתביבי: המשמיע קולו בתפלתו — הרי זה מקטני אמנה, (42) שסבור כאילו אין הקב"ה שומע תפילה בלחש. (43)

המגביה קולו בתפלתו — הרי זה מנביאי השקר, שדרכם לקרוא בקול גדול.

המגהק והמפקח בתפילתו — הרי זה מגספי הרוח.

המתעטש בתפלתו — סימן רע לו.

ויש אומרים: ניכר שהוא מכוער.

הרק בתפלתו — כאילו רק בפני המלך!

ומבאר הגמרא את קשייתא מהברייטא: בשלמא מה שהיה רבי מגהק ומפקח, לא קשיא: כי כאן, אצל רבי — היה זה לאונסו (44), ואילו כאן, בברייטא נחשב מגסי הרוח — כשהוא מגהק ומפקח לרצונו.

אלא ממה ששנינו בברייטא כי מתעטש סימן רע הוא לו, אמתעטש דרבי — קשיא (45)!

בידו טעון נטילת ידים, וראה פמ"ג [א"א צו ז]. והריטב"א ומאירי כתבו שה"ה לממשמש במקום ערוה או שער בית השחי.

ורבינו חננאל נקט שהוא חלק מהדין הסמוך, והיינו שמשמש בבגדו לתקנו שלא יפול מעל ראשו, [וראה מג"א צו ח דהיינו אפילו נפל רובן]. אבל אם נפלה טליתו לגמרי לא היה חוזר ומתעטף בו כי החשיבו כהפסק, וכן דקדק הב"י מדברי הרי"ף.

40. רש"י פירש דהיינו "מנטו"ן" שהוא לחי התחתון, ודרך גסי הרוח לסמוך לחיים על ידם. אך רבינו חננאל והערוך [סנטר] כתבו שהוא כמו "סטרו" דהיינו צדו, והכוונה שמניח ידיו על מותניו דרך קלות ראש, וכן הבין הב"י [צה, צו] מדברי הרמב"ם. [תפלה ה ד].

41. כך גרס ופירש רש"י, אך הרי"ף גרס "לא היה מניח ידו" מפני שנראה כגס רוח, והב"י [צו] למד מדברי הטור שלא יניח ידו סתם כי נראה כגס רוח, אך כשמפקח לאונסו צריך להניח ידו שלא יראה פיהוקו.

42. הבאר שבע [סוטה לב ב] הקשה שהרי שם מצינו ש"תקנו תפלה בלחש כדי שלא לבייש

עוברי עברה", ואילו נחשב כקטני אמנה למה הוצרכו לתקנה. ויתכן שאינו מקטני אמנה אלא אם הוא סבור שתפלתו בקול מתקבלת יותר, אך מותר להתפלל בקול ללא סיבה, ורק מפני עוברי עברה תקנו לאסור. ועוד יתכן שרק אחר שתקנו להתפלל בלחש נמצא שהמתפלל בקול מוכיח שסבור שאין תפלתו נשמעת, וראה להלן לא הערה 33.

43. הב"ח ביאר "שמראה כאילו אין מדתו של הקב"ה לקבל תפלה בלחש, אלא דוקא בהרמת קול, והאמת שהקב"ה קרוב לכל אשר יקראוהו באמת בכוונת הלב אפילו בלחש".

44. בשו"ע [צו א] כתב "ואם צריך לפהק מתוך אונס יניח ידו וכו'" ולא הזכיר דין גיהוק באונס, וכתב הפמ"ג [משב"ז א] שאם גיהוק הוא הוצאת רוח גם הוא מותר במקום אונס, אלא שלא שייך בו להניח ידו, כי אינו מועיל אלא לפיהוק שפותח פיו הרבה. אך אם הוא פשיטת גופו, מסתבר שאסור גם באונס.

45. כך גרס ופירש רש"י, וביאר הלחם משנה [תפלה ד יא] שלדעתו כל עיטוש נחשב לאונסו. אך מדברי הרמב"ם הוכיח שגרס "מגהק מפקח

מתרצת הגמרא: **מתעטש אמתעטש נמי לא קשיא: כי כאן** אצל רבי, היה זה עיטוש **מלמעלה**, מהאף, והוא סימן טוב, וכדלהלן. ואילו **כאן** בכרייתא היה העיטוש — הפחה בקול (46) **מלמטה**.

ומצינו שעיטוש מלמעלה, נחשב כסימן טוב, **דאמר רב זירא: הא מילתא אבלעא** הבליעו לי בי רב **המנונא**, ותקילא לי וחשוב הוא בעיני דבר זה כי כולי תלמודאי, ככל לימודי [משום שהוא היה רגיל להתעטש תדיר מלמעלה]: **המתעטש בתפלתו** — סימן יפה הוא לו. כי **כשם שעושים לו נחת רוח** בעיטושו בעולם הזה **מלמטה**, כי העיטוש

גורם נחת רוח לאדם — **כך עושים לו נחת רוח מלמעלה**, מן השמים, למלאות משאלות לבו.

אלא ממה ששינונו בכרייתא כי הִרְק בתפלתו כאילו רָק בפני המלך, אִרְק דרבי קשיא! (47)

מתרצת הגמרא: **רק ארק נמי לא קשיא**, כי יש אופן שאפשר לירוק, כדרב יהודה. **דאמר רב יהודה: היה עומד בתפלה ונזדמן לו רוק** — **מבליעו בטליתו, ואם טלית נאה הוא** — **מבליעו באפרקסותו**, בסודר שעל ראשו ומשתלשל על כתיפיו. (48)

ומתעטש לא קשיא" ומדובר בעיטוש מלמעלה, ורק כשבדק גופו קודם התפלה נחשב אונס, וראה עוד בהערה 47.

46. כך פירש רש"י, ותמה המג"א [קג ו] למה נקט דוקא "בקול", והרי אילו האיסור רק כשמפיח בקול, היה צריך לומר שרבי הפיח בלא קול [וכיון שהרחיק ידעו שהפיח]. והביא שיש גורסים "בקל", והיינו שאינו מחמת אונס, ומש"כ בקושיית הגמרא "שאינ עיטוש אלא לאונס" הוא רק בעיטוש מלמעלה.

אולם ביד דוד ביאר שהחילוק בין למעלה ללמטה הוא משום הכיעור שבקול, ורש"י למד זאת מלשון "עיטוש" שהוא כעין שלמעלה שהוא בקול.

47. הלחם משנה [תפלה ד יא] הקשה למה לא חילקה הגמרא גם בין הרק לאונסו או לרצונו, [וצידד שלדעת הרמב"ם לא מועילה לרוק בדיקת גופו, ולכן אינו נחשב כאונס. אך לרש"י יקשה הרי כשאינו יכול לסבלו נחשב אונס. וראה סי' צז שאפילו רק טורדו בתפלתו מותר].

ובפשטות רק גיהוק ופיהוק, שאיסורם משום גאווה וגסות רוח, הותרו באונס [וכלשון הרמב"ם "אין בכך כלום"], אך רוק אסור אפילו באונס, כי נראה כרק בפני המלך, ולכן מבליעו או זורקו לאחריה. וכן מבואר במג"א [צז ב] שבתחוננים אחר התפלה אסור לרוק, ולא אסר גיהוק ופיהוק, כי עדיין עומד לפני המלך, אך אינו בעצם התפילה. אך ראה ב"ח [צז] שאם אינו יכול לזרוקו לאחריה ולשמאלו, מותר לזרוקו לפניו מפני האונס, ועי' הערה 49.

48. ראה רש"י [ד"ה אפשר]. ורבינו יונה כתב שאי אפשר לבאר שמבליע בכובע עצמו, כי אסור להסיר הכובע בשעת התפלה, ולכן פירש כרב האי גאון שהוא הבגד התחתון שלובשו תחת חלוקו, ומבליע רוקו באחד הכיסים שעשו בו סביב הצואר [ראה כג ב הערה 47].

ובשו"ע [צז ב] כתב מבליעו בענין שלא יהא נראה, וביאר המג"א דהיינו משום מיאוס, ולכן בכגד העומד לכך מותר אף שהרוק נראה, אך באליהו רבה נקט שגם באופן זה אסור שיראה הרוק מפני הגנאי שבו.

רבינא הוה קאי היה עומד אחורי דרב אשי. נזדמן לו רוק בפיו, פתקיה ירקו לאחוריה. (49)

אמר ליה רב אשי: וכי לא סבר לה מר להא דרב יהודה שאמר "מבליעו באפרקסותו"?

אמר ליה: אנא אנינא דעתאי — אני אנין דעת, ואיני יכול להבליע רוקי בבגדי.

שנינו בברייתא: המשמיע קולו בתפלתו — הרי זה מקטני אמנה.

אמר רב הונא: לא שנו (50) אלא שיכול לכוין את לבו בלחש, אבל אין יכול לכוין את לבו בלחש — מותר להשמיע קולו. (51)

והני מילי שמותר להשמיע קולו כדי לכוין לבו — ביחיד. אבל בצבור אסור כי אתי למיטרד צבורא. (52)

רבי אבא הוה קא משתמיט היה מתחמק מיניה דרב יהודה, היות דהוה קא בעי שהיה רבי אבא רוצה למיסק לעלות לארעא דישראל, ולכן נמנע מלהכנס לבית המדרש, כדי שלא יפגוש את רב יהודה שאסר את העלייה לארץ ישראל.

דאמר רב יהודה: כל העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה, שנאמר: [ירמיהו כז כב] "בבלה יובאו, ושמה יהיו — עד יום

49. הרמב"ם וש"ע נקטו שהיתר לזורקו לאחוריו הוא רק באונס, ולכאורה כיון שהאיסור לרוק הוא מחמת כבוד המלך, בהכרח שההיתר לאחוריו הוא משום שאינו לפני המלך, וא"כ למה לא הותר גם לרצון. ומוכח שרוק אסור גם משום גאווה וגם משום כבוד המלך, וכן משמע מדברי רבינו יונה שאם אינו עושה דרך גאווה וטויל מותר לצורך נקיות, והיינו שהאונס מתיר את עצם הרקיקה, אך עדיין אסור לרוק לפניו מפני הכבוד.

ונפקא מינה לרוק לאחוריו בתחנונים אחר התפלה, שמותר גם לרצונו, כי האיסור לרצונו הוא משום דרך גאווה, והיא אינה אסורה אלא בעצם התפילה כגיהוק, ואילו מפני כבוד המלך אין איסור כשרק לאחוריו. וראה מ"ב [צ מד] שהאיסור לרוק רק בשמונה עשרה, והיינו כי אין חמור מגיהוק אלא כשעומד לפני המלך.

50. משמע שרב הונא התיר רק ל"השמיע קולו" אך לא ל"הגביה קולו" שטעם איסורו כדלעיל שנראה כנביא שקר, וכן משמע מדברי הרמב"ם [תפלה ה ט] שהזכיר משמיע ומגביה, ואת ההיתר נקט רק על המשמיע. אולם הרא"ש

והשו"ע [קא ב] נקטו "אם אינו יכול לכוין בלחש מותר להגביה קולו", ומקורם בירושלמי [פ"ד ה"א], אך הגר"א הבין מדברי הרשב"א והטור שהירושלמי לא התיר להגביה קולו אלא ללמד את התפלה לבני ביתו, וראה בה"ל [ד"ה ולא]. ואמנם הרמ"א כתב שבר"ה ויר"כ מותר להתפלל בקול אפילו בציבור, אך יזהרו שלא להגביה קולם יותר מדי, וראה ביאור הגר"א שם שנראה כנביאי השקר. וראה להלן לא הערות 32 — 31

51. הרמב"ם [שם ה א] כלל את "השוויית הקול" בין דיני המתפלל, וכן משמע מדברי רב הונא שאינו דין בעצם התפלה, ולכן אם אינו יכול לכוון יתפלל בקול, כי אינו חסרון בעצם התפלה.

52. בפשטות משמע שבציבור יתפלל בלחש אף שאינו מכוון, אך מדברי הט"ז [קא א] משמע שמי שאינו יכול לכוון לא יתפלל בציבור אלא בכיתו בקול, [וגם בירושלמי הנ"ל יתכן לבאר בשני האופנים, וראה פרישה]. ובבה"ל [ד"ה ואם] כתב שלטעם הוזהר שהמגביה קולו עד

פקדי אותם, נאם ה" (53).

אמר רבי אבא לעצמו: איזיל ואשמע מיניה, מרב יהודה, מילתא כשאעמוד מבחוץ מבית וועדא [מבית המדרש], והדר ואחר כך אפיק אצא לדרך ואעלה לארץ ישראל.

אזל רבי אבא ואשכחיה לתנא, דקתני,

ששנה קמיה דרב יהודה: היה עומד בתפלה ונתעטש מלמטה — ממתין עד שיכלה הרוח (54) וחוזר ומתפלל.

איכא דאמרי: היה עומד בתפלה ובקש להתעטש (55) מלמטה — מרחיק לאחוריו (56) ארבע אמות ומתעטש (57), וממתין עד

שחברו יכול לשמעו אין תפלתו נשמעת, אם יכול לכוון קצת בציבור בלחש לא יתפלל בביתו בקול.

53. בפשטות עשה זה משמעותו להשאר בגלות, ואין איסור לעלות מבבל אלא לארץ ישראל, אך בכתובות [קיא א] אמרו שאסור לצאת מבבל גם לשאר ארצות, וכתב הרמב"ם [מלכים ה יב] שהמקור לכך מפסוק זה [ובכתבי הגר"ח קלא נקט שכוונתו כי בגלות שניה לא בטלה שוב מצוות ישוב הארץ, וכל האיסור רק לשאר ארצות].

אכן רש"י שם ביאר שהאיסור לצאת לשאר ארצות הוא "לפי שיש שם ישיבות המרביצות תורה תמיד" [והגר"ח נקט שהוא גם טעם האיסור לצאת מא"י לבבל], ומשמע שהפסוק נסוב רק על העליה לא"י, וכן נקט בשו"ת מהרי"ט [ח"א מז] שכוה"ז חובה לגור במקום שהישיבות בנויות בו יותר מאשר בארץ הקדש, וראה אגרות חזו"א [ח"א קעז] "ארץ פולין אשר הישיבות קבועות בה והחסיד חפץ חיים שוכן בה דינה כארץ ישראל ושאר מדינות כחול"ל". ועוד כתב [ח"א ג] שאפילו הדר בארץ ישראל מותר לצאת לצורך כך לדור בחו"ל.

54. כך הגירסא לפנינו וברא"ש, אך בשו"ע [קג א] גרס "הריח" וכן משמע מפירוש רש"י [ד"ה עד] "שנודף מאותו רוח".

55. הפרישה ביאר שרק באופן זה שהולך לאחוריו צריך לומר תפלה זו, כי כבר ידוע

לאחרים שהתעטש, וצריך להתנצל בפניהם שנעשה באונס [ולכך נתקנה התפלה, וכדלהלן]. אך ברישא מדובר כשנאנס, וכיון שלא הלך לאחוריו רק הקב"ה יודע ממעשהו, ולפניו אינו צריך להתנצל, כי גלוי לפניו שנעשה באונס. אולם באליהו רבה נקט שלישינא בתרא נסובה גם על האופן ברישא, וגם באונס אומר תפלה זו [והיינו משום שנקט שתפלה זו נתקנה כהודאה על יצירת גופו, ואינה נסובה על ההפסקה בתפלה, וכדלהלן].

56. רבינו יונה ביאר שהולך דוקא לאחוריו כדי שיהיו פניו נגד המקום שהתחיל להתפלל, כי אם ילך לפניו נראה כפוסק לגמרי ואין דעתו לחזור לתפלתו. ומהר"י אבוהב כתב שנקטו את האופן המקובל שהמתפלל עומד סמוך לכותל, ומה שלא ירחיק לצדדיו הוא כדי שלא יהא בהרחקה אמיתית אלא לאחוריו.

57. הרשב"א לעיל [כב ב] הוכיח ממה שאמרו בסוגיא שם "מים שותתין על ברכיו פוסק", שאינו צריך להרחיק ד' אמות לצורך הטלת מים. והעיר הפמ"ג [א"א קג ב] למה בהפחה צריך להרחיק אף שגם איסורה רק מדרבנן. וביאר שבשעה שיוצאת מגופו היא גנאי יותר, והעלה מכך שכוונת הרשב"א שאין צריך להרחיק אחר שהשתין, אך גם השותת מים אם יודע קודם שמתחיל צריך להרחיק ד' אמות [וראה שו"ת הרשב"א ח"א קלא וצ"ע].

ואמנם רבינו יונה והריטב"א חילקו בין מים

שיכלה הריח הרע הנודף מהרוח, וחוזר (58) ומתפלל.

ומתחיל להתפלל — ממקום שפסק. (61)
אמר רבי אבא: אילו לא באתי אלא לשמוע
דבר זה — דיי.

ואומר (59): רבונו של עולם, יצרתנו נקבים
נקבים חלולים חלולים, גלוי וידוע לפניך
הרפתנו וכלימתנו בחיינו, ובאחריתנו רמה
ותולעה (60).

תנו רבנן: היה ישן כשהוא ערום, (62) וגופו
מכוסה בטליתו, ואינו יכול להוציא את
ראשו מחוץ לטליתו מפני הצינה — חוצץ

הטור [קג] נקט שחוזר למקומו ואחר כך אומרה,
והיינו כי היא חלק מהתפילה, [וראה בסמוך
שהב"ח וצל"ח דנו אם תפלה זו גורעת משהיה
כדי לגמור כולה, כי היא חלק מהתפלה. או
שמצטרפת לשיעור השהיה, כי היא הודאה בפני
עצמה].

שותתין שהתגלה למפרע שהיה פושע כשלא
בדק את עצמו קודם התפלה, לבין הפחה באונס
שמתפלל להודיע שהיה אנוס ולא יכל להזהר
ממנה. אך דעת הרא"ה שגם עחר מים שותין
אומר תפלה זו, עי"ש.

60. כתב תרומת הדשן [טז] שאינו מרחיק
ואומר כך אלא כשמתפלל בביתו, אך כשמתפלל
בציבור לא ירחיק מפני הביוש, וכיון שאינו
מרחיק אינו אומר תפלה זו שנתקנה רק
כשמרחיק.

58. הטור כתב שחוזר למקומו, וביאר מהר"י
אבוהב דהיינו משום שצריך שיהא לו מקום
מיוחד לתפלה. אולם הב"י חלק וסבר שאין
צריך לייחד לתפלתו אלא ביכנס מסויים, ורק
באופן זה שכבר החל להתפלל וקבעה השכינה
מקום, צריך לחזור אליו.

61. הב"ח כתב שגם אם שהה כדי לגמור כולה
אינו חוזר לראש התפלה, כי אינה שהיה באונס,
שהרי אינו חייב לפסוק אלא עד שיכלה הריח,
והיא שהיה מועטת, ואילו ההרחקה ואמירת
התפלה אינם באונס, אך אם שהה בעיטושים
מרובים חוזר לראש. והמג"א [א] כתב שאם
רוצה מתפלל מיד, וביאר הפמ"ג שכוונתו
כהב"ח, שהרי אסור להתפלל עד שיכלה הריח.
ובפרי חדש כתב שחוזר לראש, וביאר בבה"ל
דהיינו רק לשיטתו [סי' סה] שאף שהיה באונס
מחיבת לחזור לראש.

59. רש"י כתב שאומר כך בתוך תפילתו, כי היא
כבר מופסקת על ידי ההפחה [וראה מג"א קג ג
שרק הרוח מפסיק ולא ההרחקה]. ומשמע
שתפלה זו היא הודאה על יצירת גופו, ולכן
ההיתר לאומרה הוא רק מפני שכבר הופסקה
התפלה [וראה עמק ברכה עמ' יב שדן אם
כשהפסיק יכול לענות גם קדושה].

62. כך לשון השו"ע [עד א], וכתב המ"ב
שה"ה אם היה ישן בחלוק בלי מכנסיים, שצריך
להדביקו במקום הלב או למטה ממנו להפסיק
בינו לערוה, והיינו להלכה כדעת הי"א, אך
לת"ק כיון שהוציא ראשו מותר.

אולם הר"י מלוניל כתב שאינה הפסקה
משום שהיא מצרכי התפלה להזכיר עניו ומרודו,
והיינו שדבריו נסובים על ההפסקה בתפלה
[וכדברי רבינו יונה וריטב"א הנ"ל], ונמצא
שהמקום הראוי לה הוא באמצע התפלה, אף
שלא הפסיק בה.

ולכאורה בסברות אלו נחלקו הרמב"ם
[תפלה ד יב] שנקט שאומרה קודם שחוזר
למקומו, והיינו כי היא תפלת הודאה בפני
עצמה, ושייכת ליציאת הרוח ולא לתפלתו. אך

בין הערוה לעיניו על ידי שהוא מהדק
בטליתו על צוארו, (63) וקורא קריאת שמע.

(64)

ויש אומרים: מהדק את הטלית על לבו (65)
וחוצץ בכך בין החלק העליון, מלבו
ולמעלה, לבין הערוה. (66)

מקשה הגמרא: ולדעת תנא קמא שמהדק
את הטלית על צוארו, מה הרויח בכך, והרי
לבו "רואה" את הערוה, בכך שאין חציצה
בין לבו לערוה, ואף על פי שכל גופו
מכוסה. הרי צריך לחצוץ בין הלב לערוה,
ואין די בכיסוי הערוה עצמה כדי שיהיה
מותר לקרוא קריאת שמע. (67)

66. הרמב"ם [ק"ש ג יז] כתב "לא יחוץ צוארו
ויקרא, מפני שלבו רואה את הערוה ונמצא כמי
שקורא בלא חגורה" ומשמע שאינו איסור
"ראיה", אלא משום שלבו נמצא במקום אחד
עם ערוה מגולה. וכן משמע מדברי רש"י
בסוכה [י ב] שהוצאת ראשו חוץ לחלוקו
מועילה כי אינו ברשות אחת עם הערוה [וראה
שפת אמת שם]. אולם בהערה הבאה יתבאר
שלהלכה איסור "לבו רואה את הערוה" הוא
כאיסור ראיית עיניו.

67. ביארנו כסברא הנ"ל שלדעת הי"א גדר
האיסור הוא להיות עם הערוה ברשות אחת,
ובכך גופא נחלק עמו ת"ק וסבר שהאיסור
בראיה ושייך רק בעיניו.

והריטב"א ביאר שהמקשן סבר שלכו"ע אין
איסור "ראיה" שהרי גם בעצימת עיניו אסור,
ובהכרח שהאיסור הוא בגילוי ערוה נגד עיניו,
ולכן תמה שראוי לאסור גילוייה נגד כל אחד
מאבריו הנכבדים [ובערוך השלחן ביאר שהלב
הוא מחנה שכינה של האדם כשהוא קורא ק"ש,
והקפידה תורה שלא תראה שם ערוה] ועל כך
תירצו שת"ק סבר שלא אסרו אלא כנגד עיניו.

והלבוש [עד א,ה] נקט שהי"א סוברים שגם
"ראית הלב" אסורה, משום שמשמעות לא יראה
"בך" נסובה גם על הלב שהוא עיקר באדם,
ובחיי אדם [ד ט] כתב שמצינו [בקהלת א טז]
לשון ראייה על לב "ולבי ראה חכמה", ומשמע
שת"ק סבר ש"לא יראה בך" כולל רק איסור

63. כתבו הט"ז והגר"א [סוף עה] שחזרת פניו
מערוותו אינה מועילה, כי צריך להסב כל גופו
מכנגד הערוה, ולכן צריך דוקא חציצה בין עיניו
לערוה.

64. רבינו יונה נקט שהוא הדין ללימוד תורה,
והביאו המ"ב [עד א] להלכה. אך בערוך
השלחן כתב שהאיסור בק"ש הוא משום שהלב
הוא מחנה שכינה של האדם כשקורא ק"ש, אך
בשעת ת"ת מותר שיהא לבו רואה את הערוה
[וראה הערה 11]. והפמ"ג [משב"ז עד א] כתב
שאיסורו דרבנן, אך המלא הרועים אות ל נקט
שגם ראית לבו איסורה מה"ת.

65. הגר"א [עד ג] הוכיח מכאן כדברי תרומת
הדשן [י] שצריך לכסות ערותו מלבו דוקא
בבגד ולא בידים, וביאר המג"א [ס"ק ג] שהידי
והגוף מין אחד הם ומין במינו אינו חוצץ. [וכ"כ
בסי' קלא ב, לגבי הפסק בנפילת אפים, והמ"ב
[שם סק"ג] הביא בשמו שהטעם משום ש"גוף
אחד הם, ואין הגוף יכול לכסות עצמו",
ולכאורה נפקא מינה ליד של חברו, ובהכרח
שיד חברו חוצצת כי אינה בחיוב הכיסוי, ורק
משום שגוף אחד הוא אין חוצץ, וראה בשו"ע
צא ד שיד עצמו אינה נחשבת כיסוי לראשו,
אבל יד אחרים נחשבת כיסוי. ואילו לגבי חציצה
בין לבו לערוה די בחיובק זרועותיו [כה ב הערה
48], וכבר חילקו מג"א עד ו וט"ז שם ג בין
כיסוי לחציצה, וראה חברותא לזבחים [יט א
הערה 11].

מתרצת הגמרא: קסבר תנא קמא: גם אם היה לבו "רואה" את הערוה — מותר לקרוא קריאת שמע.⁽⁶⁸⁾

אמר רב הונא אמר רבי יוחנן: היה מחלך במבואות המטונפות בצואה — מניח ידו על פיו⁽⁶⁹⁾, וקורא קריאת שמע.

אמר ליה רב חסדא: האלהים! [לשון שבועה]: אפילו אם אמרה לי רבי יוחנן בעצמו דין זה בפומיה — לא צייתנא ליה. לא הייתי מציית לו.

איבא דאמרי, אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יהושע בן לוי: היה מחלך במבואות המטונפות — מניח ידו על פיו וקורא קריאת שמע.

אמר ליה רב חסדא: האלהים! אם אמרה לי

רבי יהושע בן לוי בפומיה — לא צייתנא ליה.

ומי אמר רב הונא בשם רבי יוחנן הכי, שמותר לקרוא במקומות המטונפים על ידי נתינת יד על פיו?

והאמר רב הונא: תלמיד חכם אסור לו לעמוד במקום הטונפת — לפי שאי אפשר לו לעמוד בלי הרהור תורה⁽⁷⁰⁾!

מתרצת הגמרא: לא קשיא.

כאן, שאסור — בעומד בהן. כאן שמותר — במחלך.⁽⁷¹⁾

ועדיין יש להקשות: ומי אמר רבי יוחנן הכי, שמותר לקרוא במבואות המטונפים?

שמותר להרהר בד"ת בבית הכסא, וביאר שאינו חולק על סוגיין, כי האיסור רק לשים לבו לחשוב בד"ת, אך אם תלמודו שגור על פיו והרהר לאונסו, מותר. והדרישה כתב שלשון "מותר" מורה שמפני האונס בהרהורו מותר גם לבטא בשפתיו, וימהאיסור לעמוד במקום מטונף משמע שאונס זה אינו מותר לכתחילה].

ומכאן תמה הב"י על דברי רבינו יונה לעיל [טו הערה 12] שהמתחייב בברכה במקום מטונף יש לו להרהר הברכה בלבד. והעמיד דבריו במקום שאינו נקי אך אינו מטונף. אולם הדרישה כתב שאין כוונתו להרהר את נוסח הברכה, אלא שרצה לברך אך אינו רשאי.

71. ביארו הרשב"א והריטב"א שאין צריך שיהא "מחניך קדוש" אלא במקום קביעותו, והיינו רק כשעומד בו, ולא כשהוא מהלך ורק עובר בו. [וראה הערה 78, ולהלן כה א הערות 14 30]. והמהרש"א [תענית כ ב] נקט שק

"ראית העין", וראה מ"ב [עד ד], ודין לבו רואה ערות חברו, יתבאר להלן [כה ב].

68. בשו"ע [עד א] נפסקה הלכה כ"א, ואם קרא ק"ש כשלבדו רואה, דעת החיי אדם שחזור וקוראה בלא ברכותיה, כי הוא איסור דרבנן. אך המ"ב [עד ה] הסיק שיחזור עם ברכותיה כי כך תקנוה, [וראה סוף הערה 34 שמחמת קול באשה חוזר ק"ש בלא ברכותיה, וצ"ע] ורק בתפלה וברכות אינו חוזר. ובאופן שלבו ראה רק בשעה שקרא ק"ש ולא בשעת ברכותיה, כתב הבה"ל [סז ד"ה ספק] שקורא בלי ברכות.

69. הפרישה [פה א] ביאר שהנחת ידו מועילה משום שאין דבורו ניכר ונחשב כהרהור גרידא. ובהגהות הגרא"מ הורביץ נקט שנחשבת כחציצה בין פיו לצואה, וראה הערה 74.

70. הבית יוסף הביא ירושלמי [פ"ג ה"ד]

והאמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: בכל מקום מותר להרהר בדברי תורה — חוץ מבית המרחץ ומבית הכסא, (72) ומבואות המטונפים הם כמותם! ? (73)

וכי תימא, הכא נמי יש לחלק: כאן בעומד כאן במהלך.

איני! והא רבי אבהו הוה קא אזיל בתריה דרבי יוחנן, והוה קא קרי רבי אבהו קריאת שמע. כי מטא, כשהגיע במבואות

המטונפות — אשתיק.

אמר ליה רבי אבהו לרבי יוחנן: לחיבן אהדר, מהיכן עלי לקרוא אחרי שהפסקתי במבוי המטונף הזה?

אמר ליה רבי יוחנן: אם שהית כדי לגמור את כולה — חזור לראש קריאת שמע!

וכיון שרבי אבהו היה מהלך, ובכל זאת הסכים רבי יוחנן עם הפסקתו בקריאת שמע,

העומד בהכרח מהרהר, אך הילוך שייך ללא הרהור.

ובמגילה [כח א] אמרו שרבי זירא תלה את אריכות ימיו במעלתו שלא הרהר בד"ת במבואות המטונפות, וביאר הרשב"א שם שסבר כרבי יוחנן שמתיר להרהר, ולכן החשיבה כמעלה. ואילו המהרש"א [שם] ביאר שרבי זירא אמר גם שלא הלך מימיו ד' אמות בלא תורה, וכיון שהרהר גם בהילוך נזהר שלא לעבור כלל במבואות המטונפות, וזו מעלתו.

ובבה"ל [מג ד"ה ואוחזן] הביא אור זרוע [תקפו] שגם למסקנא שאין חילוק לענין דבר שבקדושה בין עומד למהלך, מכל מקום לגבי הנחת תפילין יש להקל כשעובר. וראה בבה"ל [תקפח ד"ה שמע] שאין עושים מעשה מצוה במקום מטונף א. מפני הכוונה ב. ביזוי מצוה.

72. המג"א [פה ב] הקשה, בשלמא בבית הכסא אסור אף להרהר משום "והיה מחניך קדוש" וכו' יש צוואה, אך בית המרחץ לכאורה איסורו משום ערוה מגולה, והרהור מותר. וכתב שמדובר במרחץ שמחממים אותו וזוהמתו מרובה כבית הכסא, וראה חתם סופר [או"ח יח] שאם החדר נקי ומחממים את המקוה רק לעתים רחוקות מותר לקרא בו.

73. הרמ"א [יו"ד רפב יט] כתב שהאיסור להרהר בד"ת במקום מטונף הוא מפני כבוד התורה, ותמה עליו הפמ"ג [פו משב"ז א] שהרי אמרו בשבת [קנ א] שטעם האיסור הוא משום "והיה מחניך קדוש". ובמקור חיים יישב שנפקא מינה למקום שיש בו לכלוך ללא צוואה ומי רגלים.

וביד אליהו [יד] כתב שלא אסרה התורה לקרא ק"ש במקום המטונף, אלא צוותה שהמקום שקורא בו יהיה מקום קדוש, אך כשאין באפשרותו לעמוד במקום כזה [כגון שהוא אסיר] קורא ק"ש גם במקום מטונף. ובעמק ברכה [עמ' יט] הביאו, ותמה עליו מסוגיין, כי הרי מצוות ת"ת היא מצוה חיובית כל רגע ואין לה תשלומין, ונמצא שבאותו זמן שהיה במקום מטונף, לא יכל לקיים מצוות מחניך קדוש. ולפיכך נחלק עליו, ונקט שהתורה אסרה לקרא ק"ש וכל דבר שבקדושה במקום המטונף, אף כשאין לו מקום אחר.

ולהלן [הערה 78, כה א הערה 30] יבואר שהאיסור בעומד הוא דין בגברא השרוי בטנופת שאינו ראוי לדבר בד"ת, והיינו שצריך לעמוד במקום קדוש. ולמ"ד שאסור גם מהלך, הוא דין בד"ת שלא יאמרו במקום מטונף, והוא איסור לאמרם במקום מטונף [עי"ש הערה 11].

משמע שדעתו לאסור קריאת שמע במבואות המטונפות. (74)

מתרצת הגמרא: הכי קאמר ליה רבי יוחנן לרבי אבהו: לדידי — לא סבירא לי שצריך להפסיק. אבל לדידך דסבירא לך שאינו קורא שם אפילו כשהוא מהלך — אם שהית כדי לגמור את כולה חזור לראש.

תניא כותיה דרב הונא, תניא כותיה דרב חסדא.

תניא כותיה דרב הונא: המחלך במבואות המטונפות — מניח ידו על פיו ויקרא קריאת שמע.

תניא כותיה דרב חסדא: היה מהלך במבואות המטונפות — לא יקרא קריאת שמע. ולא עוד אלא שאם היה קורא ובא — פוסק.

דנה הגמרא: לא פסק — מאי?

אמר רבי מיאשה בר בריה דרבי יהושע בן לוי: עליו הכתוב אומר [יחזקאל כ כה] "וּגַם אֲנִי נָתַתִּי לָהֶם חֻקִּים לֹא טוֹבִים וּמִשְׁפָּטִים לֹא יָחִיו בָּהֶם" והיינו כיון שהוא עושה את המצוה שלא כראוי, נמצא שאינה טובה לו, כי לא יטול עליה שכר. (75)

רב אסי אמר מהכא: [ישעיהו ה יח] "הוי מושבי העוון בחבלי השוא" והיינו שנענש על דיבור גרידא, ודומה למושך עוון על עצמו בחבל רופף שקל לנתקו. (76)

רב אדא בר אהבה אמר מהכא: [במדבר טו לא] "כי דבר ה' בזה" שהרי בדברו דבר שבקדושה במקום מטונף נמצא שהוא מבזה דיבור ה'. (77)

ומבאר הגמרא: אם פסק מה שכרו? — אמר רבי אבהו עליו הכתוב אומר [דברים לב מז]: "וּבְדַבְרֵי הַזֶּה תֵּאֲרִיכוּ יָמֵיכֶם". (78)

74. הגרא"מ הורביץ ביאר שהגמרא הקדימה לבאר את דברי רב הונא, ורק אח"כ הקשתה מהמעשה ברבי אבהו, כי לכאורה היה ניתן לבאר שמניח ידו כדי שיחשב רק כהרהור, אך לכתחילה אין ראוי אפילו להרהר במקום מטונף, ואם כן זו הסיבה שהפסיק רב אבהו בקריאתו. ורק אחר שהובאה הברייתא שאסור להרהר, מוכח שההיתר בהנחת ידו הוא משום חציצה, ואם כן גם דיבור מותר, וא"כ קשה למה הפסיק רבי אבהו.

75. רבינו יונה וריטב"א.

76. כך פירש רש"י, ורבינו יונה והריטב"א ביארו שרוב העולם עושין עבירות להנאתן, ואילו זה עושה כדי לקיים מצוה, ונמצאת עבירה בידו, וחוטא בחנם.

ותוס' [ד"ה בחבלי] כתבו שחוטאי בחנם, כי יותר טוב שלא היו מקיימים אותו כלל. ותמה בראש יוסף הרי על ביטול עשה אין עונשין אלא בעידן ריתחא, ואילו כשאומר ד"ת במקום מטונף עובר בקום עשה ונענש. והראה תוס' במנחות [מא א] שעל ביטול עשה שמחוייב בו נענש גם שלא בעידן ריתחא.

77. הריטב"א ביאר שנכלל בעוון זה כי עובר איסור בדיבור, ונמצא מבזה דיבור ה'.

78. רבינו יונה הקשה למה לא למד ריב"ל מקרא זה, והרי בסנהדרין [צט ב] למדו ממקרא זה לכולי עלמא. וביאר שריב"ל סבר כי רק כשתחילת קריאתו במבואות המטונפים עובר ב"דבר ה' בזה" ועונשו גדול. אך כשתחיל במקום נקי וכשנכנס למבואות המטונפים לא

אמר רב הונא: היתה טליתו חגורה לו על מתניו, ומתכסה בה ממתניו ולמטה⁽⁷⁹⁾, מותר לקרות קריאת שמע.⁽⁸⁰⁾

תניא נמי הכי: היתה טליתו של בגד ושל עור ושל שק חגורה על מתניו, מותר לקרות קריאת שמע.

כה-א אבל לתפלה, אסור לעמוד כשאינו לבוש אלא בחגורה בלבד, כי צריך להראות את עצמו כמי שעומד באימה לפני המלך, ואינו נראה כך עד שילבש בגד שיכסה את לבו.⁽¹⁾

ועוד אמר רב הונא: אם שכח ונכנס בתפילין לבית הכסא, מניח ידו עליהן עד שיגמור.

והניחה הגמרא שכוונתו לומר שיגמור לעשות צרכיו. ולכן תמהה: וכי "עד שיגמור" סלקא דעתך? והרי עליו להפסיק ולצאת לחלוץ תפיליו מיד.

מתרצת הגמרא: אלא, כדאמר רב נחמן בר יצחק: עד שיגמור לעשות עמוד ראשון של גדולים, שכבר התחיל בו.⁽²⁾

הפוסקים חילוק זה [ומסתבר דהיינו משום שהאיסור בעצם ה"ראיה" והיא תלויה במציאות, והיראים סבר שהבגד מצרף הכל ל"מקום אחד"]. ובתועפות ראם כתב שהכוונה לחוגר מעל לבו, ונמצא שאינו חוצץ בין לבו לערוה.

1. כך פירש רש"י, וכתב הב"ח [צא] שלטעמו צריך לכסות כל גופו בתפלה, כראוי לעומד לפני המלך, וכן פסק המ"ב [שם ב, עד כד]. אולם לטעם הריטב"א שמכסה לבו כי הוא האבר הנכבד, אין צורך לכסות כל גופו.

ובבה"ל [ד"ה יצא] כתב שאם אין לו במה לכסות לבו לא יתפלל כלל, אך בערוך השלחן וכף החיים כתבו שאם אינו יכול להשיג בגד נחשב דייעבד, וצריך להתפלל בלא כיסוי הלב. אכן הר"י מלוניל והרשב"ץ כתבו שדרך עזות היא לבקש רחמים כשגופו ערום ממתניו ולמעלה, ולטעמם נראה שלא יתפלל עד שיכסה כל גופו. [וראה בחידושי הגרי"ז עה"ת בראשית ג ח שנקט כי גם כיסוי הלב שייך רק אחר שהתחדש דין ערוה, ותמוה].

2. בפמ"ג [משב"ז מג ח] כתב שגם אם שכח והשתין עמהם בבית הכסא קבוע, יגמור סילון ראשון, כי יש בו סכנה, וכדלהלן.

הפסיק אין עונשו גדול, אלא שאינו נוטל שכר ונחשב רק כ"חוקים לא טובים".

והגרא"מ הורביץ ביאר שרב אדא סבר שהרהור מותר ורק "דיבור" אסור, ולכן אמר שהנחת ידו על פיו לא מועילה משום שגם דיבור שאין מכיר בו אלא ה' הוא בכלל האיסור. ואכן, נראה שרב אדא לימד כאן איסור נוסף, כי "מחניך קדוש" הוא איסור הגברא שאינו ראוי כשעומד במקום טנופת, אך "דבר ה בזה" מלמד איסור משום הביזוי לד"ת שיאמרו במקום זה, והיינו גם כשהאדם מהלך, ואיסור זה רק בדיבור [ראה כה א הערה 30].

79. כך פירש רש"י, וביאר הראש יוסף שהפסק החגורה בין לבו לערוה אינו מועיל אלא אם ערוותו מכוסה, וכדעת הש"ך [יו"ד ר א] שאף אם "לבו רואה את הערוה מותר לקרא ק"ש" [לדעת רש"י להלן כה ב] גילוי ערוה אסור. וראה הערה 19.

תניו, להשמיענו כי אף שאם לבו רואה את הערוה מותר לקרא ק"ש, מכל מקום לתפלה צריך לחגור תחת לבו

80. היראים [שצב] כתב שחגורה על בגדו לא מועילה לחצוץ, כי המלבוש משהו את הכל כאחד, ובהגהות חוות יאיר שלא הזכירו